

Irina A. TARABA,

The associate professor of the department of German philology, Research institute of foreign philology of Zhytomyr I. Franko State University; Zhytomyr, Ukraine; tel.: +38 097 7527705; e-mail: irinatara@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-5412-1700

METAPHOR AND METONYMY AS COGNITIVE-SEMANTIC MECHANISMS OF NEOLOGY OF SOMATIC GERMAN PHRASEOLOGY

Summary. The *subject* of the research paper are the basic mechanisms and the main principles of phraseological neology. The circle of our scientific research includes the basic mechanisms of neology of German somatic phraseology that create phraseological units: metaphor and metonymy as cognitive-semantic mechanisms of neology of somatic German phraseology. It is proved that the conceptual transfer on the *material* of somatisms is based on the appearance of new meanings and the improvement of certain aspects, the characteristics of the human body and its parts that are relevant for various items what significantly enriches phraseological fund of language. These *conclusions* have a *practical application* in the development of issues of idiomatic language enrichment fund.

Key words: neologism, phraseological units with a somatic component, somatic phraseology, concept, the German language.

Статтю отримано 29.02.2016 р.

УДК 811.161.2'373.46/.611:001.4:616.3

ФІЛЮК Лілія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7958605; моб.: +38 0677398459; e-mail: fln29092012@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0876-0648

МОДЕЛЮВАННЯ ТЕЗАУРУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. *Об'єктом* дослідження у статті є медична термінологія, *предметом* — моделювання тезаурусу української медичної термінології. *Мета* полягає в демонстрації лексико-семантичних словотворчих процесів формування медичної термінології та вторинної номінації за допомогою запозичення і термінологізації. Представлені визначення понять «медичний термін», «медична термінологія», «мікротерміносистема підмови стоматології». Аналізуються мовні одиниці, що функціонують у спеціалізованій мікротерміносистемі підмови стоматології. Розглядаються лексико-семантичні словотвірні процеси в медичній термінології, які включають міжсистемне запозичення лексем через інтеграцію знань і запозичень термінів з різних галузей наук, а також через запозичення іншомовних лексем і терміноелементів з мови до мови. Досліджуючи подані приклади одиниць мікротерміносистеми стоматології та стоматологічних нанотехнологій, автор робить *висновок*, що багато стоматологічних термінів, запозичених з інших суміжних наук, зазнали термінологізації і транстермінологізації, явища переходу терміна з однієї терміносистеми до іншої, при якому здійснюється їхня зміна, переосмислення і фіксація вузькопрофесійного значення.

Ключові слова: медичний термін, медична термінологія, мікротерміносистема стоматології, транстермінологізація, запозичення, наностоматологія.

Постановка проблеми. Сучасна медична термінологія представлена складною системою, сукупністю медичних і парамедичних термінів, що склалися внаслідок багатовікового розвитку світового лікування й медичної науки, яка і донині розвивається динамічно. В останні десятиліття ХХ і на початку ХХІ ст. в медичній сфері відбувається одночасний процес об'єднання дисциплін, які існували окремо, і, водночас, виокремлення вузькоспеціальних галузей. Народилися дисципліни другого покоління як самостійні напрямки медицини: космічна біологія і медицина, телемедицина, медична інформатика, медична радіологія, медична генетика, наномедицина (що включає наоонкологію, нанофармакологію, наностоматологію). Питання становлення лексико-семантичної системи, поповнення та вивчення її пластів належать до числа значущих напрямків сучасної лінгвістики, чому сприяє необхідність формування систематизованої, уніфікованої терміносистеми медичної сфери діяльності.

Мета цієї статті — демонстрація лексико-семантичних словотворчих процесів формування медичної термінології та вторинної номінації за допомогою запозичення і термінологізації.

Аналіз основних досліджень. Кожен термін базується на лексичній одиниці певної мови (В. М. Лейчик [9] називає її субстратом терміна), яка набуває специфічних ознак у термінології. Водночас, терміну властиві загальні лексичні ознаки; зокрема, він зберігає здатність існувати в сукупності варіантів (так само, як і звичайне слово). Терміни — це не особливі слова, а слова з особливою функцією — бути знаком поняття в терміносистемі. Дослідниками визнається той факт, що термін, як і будь-яка інша лексема, має фонетичні, словотвірні, морфологічні, дистрибутивні та інші ознаки одиниць природної мови.

Л. М. Алексеева вважає, що найбільш слабкою ланкою в теорії термінознавства досі залишається з'ясування природи терміна, оскільки він є не тільки багатоаспектним, але і внутрішньо суперечливим об'єктом дослідження [1, с. 28]. У сучасній науці спостерігається кілька підходів до визначення терміна: одні вчені дають йому логічне визначення; другі — описово розкривають зміст, приписуючи йому характерні ознаки; треті — виділяють термін шляхом його протиставлення іншій мовній одиниці. Така багатоаспектність визначення терміна пояснюється тим, що він є об'єктом одночасно декількох наук. Відомо, що один термін може входити до різних термінологічних систем певної мови, що, на думку О. О. Реформатського, створює міжнаукову термінологічну омонімію [11, с. 65].

З. І. Комарова, підкреслюючи номінативний характер терміна, дає наступне визначення: це «інваріант (слово або словосполучення), який позначає спеціальний предмет чи наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем у певній терміносистемі» [8, с. 49]. У визначенні Б. М. Головіна, термін — це «окреме слово або утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття і призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської)» [5, с. 89].

У В. П. Даниленка термін — це «слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, яке є найменуванням спеціального поняття і потребує дефініції» [6, с. 94]. На думку А. М. Баранова, «терміни можна визначити як слова (словосполучення) метамови науки та програм наукових дисциплін, а також слова, що позначають специфічні реалії областей конкретної практичної діяльності людини» [3, с. 158]. М. М. Володіна вказує, що «під терміном розуміється слово або словосполучення спеціальної сфери вживання, створене для точного вираження спеціальних понять і засноване на дефініції» [3, с. 12]. В. М. Лейчик дає наступне визначення терміна: це «лексична одиниця певної мови для спеціальних цілей, що позначає спільне — конкретне або абстрактне — поняття теорії певної спеціальної галузі знань або діяльності» [9, с. 38]. На підставі всього вищесказаного можна зробити висновок, що термін — це слово або словосполучення, що має дефініцію та позначає спеціальне поняття або предмет певної галузі знання або людської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Медичний термін, за визначенням автора, — це мовна одиниця, яка зберігає загальні лексичні ознаки одиниць природної мови в медичній термінологічній базі даних (макросистемі), що представляє собою сукупність колективного знання конвенційної і комплементарної (неконвенційної) медицини (мікросистем). Комплементарна медицина в більшості країн розглядається частково як народна, почасти як сучасна традиційна, яка не має належного наукового підтвердження, але і не є антагоністом науки. За умов інтеграційного медичного підходу лікарі поєднують конвенційну, тобто звичайну, медичну практику з методами і засобами комплементарної та альтернативної медицини. Таким чином, сучасна медична термінологія — це складна система вираження, зберігання й передачі спеціальних медичних і парамедичних термінів, яка має певну класифікаційну ієрархію, що функціонує протягом тривалого періоду і є одночасно динамічною в плані вираження і змісту, що дозволяє зміни у класифікації найменувань у зв'язку з новими відкриттями в досліджуваній сфері.

На термінологічному рівні стратифікація медичної термінології є багаторівневою. С. В. Гриньов-Гриневич представляє зведену класифікаційну схему понять теми «термінотворення», яка використовується лінгвістами-термінологами з метою дослідження та подальшого аналізу спеціальних термінів багатьох галузей за способами їхньої появи [6]. Медичну термінологію також можна класифікувати за цією схемою, пропонуючи поділ на: 1) семантичні способи термінотворення, що включають міжсистемне запозичення лексем і запозичення іншомовних лексем і терміноелементів, термінологізацію загальнозвичайного значення слова, метафоризацію, метонімічне перенесення; 2) морфологічні способи термінотворення; 3) синтаксичні способи термінотворення; 4) морфолого-синтаксичні способи термінотворення.

Мікротерміносистеми, що обслуговують окремі медичні області та репрезентують собою вузькоспеціальні класифікації термінів, представляють єдину мережу медичної мови. Мікротерміносистема підмови стоматології, будучи частиною загальномедичної термінології, водночас є й завершеною комплексною системою термінів, що відображає систему понять самостійної медичної дисципліни, і вузькоспрямованою спеціалізованою мікросистемою, яка зумовлена зміною навколишньої картини світу, технічним прогресом і появою сучасних підходів і методів пізнання. Стоматологія є дисципліною, що динамічно розвивається та представляє собою систему знань про захворювання порожнини рота і їх лікування, методи діагностичного дослідження та

профілактики захворювань. При цьому кожна стоматологічна спеціалізація генерує свою вузько-спеціальну лексику і формує свій термінологічний апарат.

Семантичні способи термінотворення переважають у процесі формування термінологічного медичного апарату за рахунок запозичення лексем не тільки з мови до мови, але і з системи до системи (або з системи до підсистеми). Провівши рандомізований відбір і подальше вивчення термінів, ми виявили велику кількість запозичених із мови до мови термінів, що вживаються у стоматології: *льютинг* (від англ. *luting* — «замазка») — фіксація реставрації як за допомогою цементу, так і за допомогою адгезивної техніки; *мікробраш* (від англ. *microbrush* — «маленький пензлик») — аплікатор, призначений для нанесення протруювальних стоматологічних гелів, бондінгових систем, рідинних матеріалів тощо; *полір* (від нім. *polieren* — «полірувати, шліфувати» < лат. *polio* — «роблю гладким») — інструмент для полірування зубних пломб, що має кулясту головку, яка приводиться в обертання бормашиною; *грільзи* (від англ. *grills* — «ґрати») — декоративна решітка або накладки, незвичайна прикраса на один або кілька передніх зубів; *вкладка пінлей* (від англ. *pinlay*: *pin* «штифт» + *inlay* — «робити вставку») — мікропротез, зміцнюваний в зубі за допомогою штифтів (пінів), розташованих у твердих тканинах зуба; *шабер* (від нім. *schaber* — «скребок») — зуботехнічний інструмент у вигляді невеликого напилка з розширеною робочою частиною, застосовуваний для ручної обробки знімних зубних протезів, тощо.

Мікротерміносистема стоматологічних нанотехнологій яскраво демонструє міжсистемне запозичення одиниць через інтеграцію знань і запозичень термінів із багатьох наукових галузей, таких як: колоїдна хімія, клітинна фізіологія, хімія поверхні і біофізика, матеріалознавство, молекулярна біологія, інформатика тощо. Продемонструємо це твердження наступними прикладами: 1) мінералогія: *нано-гідроксиапатит* (англ. *nanohydroxy apatite*); *наноалмаз* (англ. *nanodiamond*); 2) фармація: *нанокансула* (*nanocapsule*), *наноанестезія* (англ. *nanoaesthesia*), *наноліки* (англ. *nanopharmaceuticals*); 3) робототехніка і електронні пристрої, мікроелектромеханіка: *стоматологічні нанороботи* (англ. *dental nanorobots*), *лабораторія-на-чипі* (англ. *lab-on-a-chip*), *нанокомп'ютер* (англ. *nanocomputer*); 4) хімія: *нанозон* (англ. *nanozon*), *полімер* (англ. *polymer*) тощо. Таким чином, унаслідок взаємодії двох наук терміни стоматології під впливом нанонауки як в англійській, так і в українській мовах набувають нових значень або відтінків значення, тобто відбувається переосмислення семантики слова.

Слід зазначити, що багато термінів, запозичених з інших наук, зазнали термінологізації, яка є основним процесом, що регулює перехід передтерміна в термін, тобто надбання загальноновживаним словом нового термінологічного значення в конкретній предметній області, в конкретній підмові. Так, наприклад, слово «дзеркало» в академічному словнику української мови має таке значення: «1. Відшліфована поверхня, що відображає предмети, які перед нею знаходяться, а також спеціально виготовлений предмет з такою поверхнею. 2. перен. Про те, що є відображенням яких-небудь явищ, процесів і т. ін. 3. спец. Поверхня чого-небудь» [12]. У медицині загальноновживане слово «дзеркало» термінологізується, набуваючи професійного значення: «Загальна назва ряду інструментів, призначених для розширення порожнинних ран і природних каналів або для огляду поверхонь, прихованих від безпосереднього спостереження; являють собою прямі або вигнуті пластини з відполірованими поверхнями або скляні дзеркала у відповідній оправі» [10]. У стоматології цей термін зазнав транстермінологізації, внаслідок якої зафіксовано нове вузькопрофесійне значення: «дзеркало стоматологічне» — невелике плоске скляне дзеркало, укріплене на кінці металевго стержня, призначене для огляду зубів і порожнини рота [10]. Транстермінологізація, на думку О. В. Суперанської — це явище переходу терміна з однієї терміносистеми до іншої, при якому здійснюється зміна значення, що являє собою один із типів вторинної термінологічної номінації [13].

Продемонструємо ще один приклад транстермінологізації. Термін «зонд» спочатку мав значення: «1. Повітряна куля з самописними приладами, яку запускають для спостереження за метеорологічними явищами. 2. Металевий бурав для дослідження глибоких шарів ґрунту; щуп. 3. Металевий електрод для визначення електричного потенціалу в чому-небудь» [12]. У медицині термін «зонд» набув значення медичного інструменту у вигляді стрижня, еластичної трубки для введення в порожнисті органи або рани з діагностичною або лікувальною метою; кореневі голки. У медичній енциклопедії наводиться приблизно 30 термінів зі значенням «зонд» [10]. У стоматології цей термін представлено такими варіантами: 1) *зонд стоматологічний* — багатофункціональний інструмент, який використовується під час кожної оперативної процедури для визначення стану ясен, періодонта тощо; 2) *зонд періодонтальний* — інструмент, який використовується для визначення та дослідження періодонтальних кишень. Таким чином, терміни, які зазнали термінологізації, часто зазнають суттєвих трансформацій, що призводять до фіксації вузькоспеціальних значень.

Висновки. Термінологія як сукупність лексики, що має найбільш інформативне навантаження, є відкритою і різномірною системою. Крім того, межі між загальноновживаним словом і терміном певною мірою умовні, так само як і між терміном, професіоналізмом і жаргонізмом.

Все це зумовлює безперервний процес переходу одиниць з однієї групи до іншої з повною або частковою втратою значення, придбанням нового значення. Аналізуючи терміни медичних енциклопедичних словників, публікацій, навчальних посібників, автор приходять до висновку, що величезна інформаційна база термінів медичної галузі презентована в комбінації з термінами окремих наук і галузей знання. Отже, вони корисні з точки зору дослідження терміносистем і поповнення медичних знань, оскільки є джерелом загальноприйнятих медичних термінів, що з'являються вперше, і термінів комплементарної медицини. Вони містять інформацію про етимологію термінів, їхні дефініції, які в подальшому проходять процес упорядкування. Наведені приклади свідчать про те, що лексико-семантичне утворення і вторинна номінація як його різновид залишаються продуктивними способами утворення термінів.

Література

1. Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминообразования / Л. М. Алексеева. — Пермь : Пермский государственный университет, 1998. — 120 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М.: Либроком, 2014. — 576 с.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. — М. : Либроком, 2013. — 368 с.
4. Володина М. Н. Термин как средство специальной информации / М. Н. Володина. — М. : Изд-во Московского университета, 1996. — 74 с.
5. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. — М. : Высшая школа, 1987. — 103 с.
6. Гринёв-Гриневиц С. В. Терминоведение / С. В. Гринёв-Гриневиц. — М. : Академия, 2008. — 304 с.
7. Даниленко В. П. Ономаσιологическое направление в грамматике / В. П. Даниленко. — М. : Либроком, 2009. — 344 с.
8. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З. И. Комарова. — М. : Флинта; Наука, 2013. — 832 с.
9. Лейчик В. М. Терминоведение : Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — М. : Либроком, 2009. — 256 с.
10. Медицинская энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine
11. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. — М. : АспектПресс, 2010. — 536 с.
12. Словник української мови : в 11 т. / ред. І. К. Білодід. — К. : Наук. думка, 1970–1980.
13. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. — М. : Либроком, 2012. — 248 с.

References

1. Alekseeva, L. M. (1998), *The problems of term and term-formation* [*Problemy termina i terminoobrazovaniya*], Perm State Univ., Perm, 120 p.
2. Akhmanova, O. S. (2014), *Glossary of linguistic terms* [*Slovar' lingvisticheskikh terminov*], Librokom, Moscow, 576 p.
3. Baranov, A. N. (2013), *Introduction to applied linguistics* [*Vvedenie v prikladnuju lingvistiku*], Librokom, Moscow, 368 p.
4. Volodina, M. N. (1996), *The term as a means of special information* [*Termin kak sredstvo special'noj informacii*], Moscow Univ. Publ., Moscow, 74 p.
5. Golovin, B. N., Kobrin, R. Ju. (1987), *Linguistic foundations of the doctrine of terms* [*Lingvisticheskie osnovy ucheniya o terminakh*], Vysshaja shkola, Moscow, 103 p.
6. Grinev-Grinevich, S. V. (2008), *Terminology* [*Terminovedenie*], Akademiya, Moscow, 304 p.
7. Danilenko, V. P. (2009), *Onomasiological direction in grammar* [*Onomasiologicheskoe napravlenie v grammatike*], Librokom, Moscow, 344 p.
8. Komarova, Z. I. (2013), *Methodology, methods, techniques and technology research in linguistics* [*Metodologija, metod, metodika i tehnologija nauchnyh issledovanij v lingvistike*], Flinta; Nauka, Moscow, 832 p.
9. Lejchik, V. M. (2009), *The terminology: subject, methods, structure* [*Terminovedenie: Predmet, metody, struktura*], Librokom, Moscow, 256 p.
10. *Medical encyclopedia* [*Medicinskaja enciklopedija*], available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_medicine
11. Reformatskij, A. A. (2010) *Introduction to linguistics* [*Vvedenie v jazykovedenie*], AspektPress, Moscow, 536 p.
12. *Ukrainian language dictionary : in 11 vol.* (1970–1980) [*Slovyk ukraïns'koï movy : v 11 t.*], Ed. I. K. Bilodid, Naukova dumka, Kyiv.
13. Superanskaja, A. V., Podol'skaja, N. V., Vasil'eva, N. V. (2012), *The Common terminology : theory* [*Obshhaja terminologija : Voprosy teorii*], Librokom, Moscow, 248 p.

ФИЛЮК Лилия Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета имени П. П. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(048) 7958605; моб.: +38 067 7398459; e-mail: fln29092012@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0876-0648

МОДЕЛИРОВАНИЕ ТЕЗАУРУСА УКРАИНСКОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация. *Объектом* статьи является медицинская терминология, *предметом* — моделирование тезауруса украинской медицинской терминологии. *Цель* состоит в демонстрации лексико-семантических словообразовательных процессов формирования медицинской терминологии и вторичной номинации посредством заимствования и терминологизации. Представлены определения понятий «медицинский термин», «медицинская терминология», «микротерминосистема подъязыка стоматологии». Анализируются языковые единицы, функционирующие в специализированной микротерминосистеме подъязыка стоматологии. Рассматриваются лексико-семантические словообразовательные процессы в медицинской терминологии, включающие межсистемные заимствования лексем через интеграцию знаний и заимствований терминов из разных наук, а также через заимствования иноязычных лексем и терминологических элементов из одного языка в другой. Исследуя представленные примеры единиц микротерминосистемы стоматологии и стоматологических нанотехнологий, автор делает вывод, что многие стоматологические термины, заимствованные из других смежных наук, подвергаются терминологизации и транстерминологизации, переходят из одной терминосистемы в другую. При этом осуществляется их изменение, переосмысление и фиксация узкопрофессионального значения.

Ключевые слова: медицинский термин, медицинская терминология, микротерминосистема стоматологии, транстерминологизация, заимствования, наностоматология.

Liliya FILYUK,

PhD, Candidate of Philological sciences, Associate Professor of the Foreign Languages for the Faculties of Arts Department; Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskij blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048) 7958605; mob.: +38 067 7398459; e-mail: fln29092012@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0876-0648

MODELLING THESAURUS OF UKRAINIAN MEDICAL TERMINOLOGY

Summary. The *object* of the article is medical terminology, its *subject* is modeling thesaurus of Ukrainian medical terminology. The *purpose* of this article is to demonstrate lexical and semantic word-formative processes of formation of medical terminology and secondary nomination by borrowing and terminologization. Such notions as «medical term», «medical terminology», «micro terminological system of a sublanguage of stomatology» are presented here. The language units functioning in a specialized micro terminological system of terminology are analyzed. The author examines the lexical and semantic word-formative processes in medical terminology including inter-systemic borrowings of lexemes due to both the integration of knowledge and borrowings of terms from different scientific areas and borrowings of foreign lexemes and terminological elements from a language to a language. Investigating the given examples of the units of micro terminological system of stomatology and stomatological nanotechnologies the author comes to a conclusion that many stomatological terms borrowed from other adjoining sciences have been subject to terminologization and transterminologization, the phenomenon of transition of a term from one terminological system into another one where there can be seen their changing, reunderstanding and fixation of a strictly professional meaning.

Keywords: medical term, medical terminology, micro terminological system of stomatology, transterminologization, borrowings, nanostomatology.

Статтю отримано 5.05.2016 р.